

Igazság és irgalmasság

Az „adósságrendezés” kontextuális szemléletmódban

Böszörményi-Nagy Iván, a kontextuális terápia atyja az emberi életet a kapcsolatok szövődékének tekinti. Az adás és az elfogadás dinamikus „mérlegegyensúlyát” keressük mindnyájan: ez a boldog, megelégedett élet alapja. Kapcsolatainkban újra és újra előjön az igazság és irgalmasság kérdése is. A keresztény teológiai gondolkodásban gyakran ellentétbe kerül egymással e két fogalom. Miként lehet összeegyeztetni Isten igazságosságát az irgalmasságával? Lehet-e ő egyszerre igaz és irgalmas? És mi, emberek? Hogyan is állunk a bűnbocsánattal mint az irgalmasság cselekedetével? És hol a helye az igazság cselekedetének, a jóvátételnek ebben a lelki folyamatban?

Kulcsszavak: kapcsolati etika, bűn, megbocsátás, irgalmasság, gyónás, kiengesztelődés.

ALAPHANG: BÖSZÖRMÉNYI-NAGY IVÁN ÉS A KAPCSOLATI ETIKA

Az ember a kapcsolatai szövődéke: Én-je a Te-vel való találkozásokban bontakozik ki. *Martin Buber Én és Te* című filozófiai alpművében ezt írja: „Az Én és Te alapszót csak egész lényével mondhatja ki az ember. Önmagam egész lényévé koncentrációja és összeolvadása soha nem történhet általam, és soha nem történhet nélkülem. A Te által leszek Én-né. S hogy Én-né leszek, mondom: Te. Minden valóságos élet találkozás.”¹

Böszörményi-Nagy Iván pszichiáter, a családterápia egyik meghatározó alakja *Martin Buber* és *Emmanuel Lévinas* filozófiája nyomán vált érzékennyé a kapcsolati etika és ennek lélektani dimenziói iránt. Tapasztalatai és felismerései alapján dolgozta ki a kontextuális terápia szemléletmódját.

A kontextuális lelkipozíciós képzés során, amely az általa képviselt szemléletmódra épül, az ott szerzett sok hasznos gyakorlati ismeret köréből számomra a legnagyobb revelációs erővel ható felfedezés a kapcsolati etika összefüggésében a megbocsátás és a jóvátétel szoros összetartozásának felismerése volt. Rá kellett ébrednem, hogy lelkesítő szolgálatomban – teológiai megfontolásból – a megbocsátás kérdését mind ez ideig alapvetően a megbocsátó fél oldaláról közelítettem meg, és nem fektettem kellő hangsúlyt annak tisztázására, hogy a megbocsátás és jóvátétel milyen módon kapcsolódik egymáshoz. A képzés ahhoz nyújtott segítséget, hogy szem előtt tartsam az adás és elfogadás mérlegegyensúlyának kérdését, és komolyan vegyem mind személyes életem, mind a hivatásom terén. E kölcsönösségen alapuló etikai összefüggésbe, kapcsolati dinamikába helyezem bele a megbocsátás és jóvátétel témáját is, amelyet ebben a tanulmányban tárgyalok.

1 M. BUBER: *Én és Te*, Európa, Budapest, 1991, 15.

Böszörményi-Nagy arról beszél, hogy a kapcsolati etika messze több mint társadalmi, együttélési norma: sokkal inkább társas létünk alaphelyzetéből fakadó, énünk tudatos és tudattalan szintjén működő dinamika. Egzisztenciális egymásrautaltságunkból következik az a mandátumunk, hogy megbízhatók és igazságosak legyünk egymás iránt, és felelősséget hordozzunk egymásért. Lévinas ezt így fogalmazza meg: a Másik arca, amint rám tekint, kötelez engem, és felelősségvállalásra indít.²

Mindannyian életünk első pillanatától fogva jogosultak vagyunk az életünkhöz szükséges gondoskodásra és érdekeink tekintetbevételére, ugyanakkor kötelezettség is terhel mindnyájunkat: másokról való gondoskodásra és mások érdekeinek figyelembevételére hívtunk.³ E buberi „Te-Én” dialogikus alapállásban⁴ valójában mindkét fél egy „nyertes-nyertes játszma” részese. Az Én az átellenben lévő Te „tükreben” meg tudja határozni önmagonosságát, és viszont. Ugyanakkor az Én a Te érdekeinek támogatása révén elismerést, a másik szemében „érdemeket szerez”, és így megerősíti saját egzisztenciális hitelét.

A kapcsolatainkban megjelenő feszültségek, elakadások, konfliktusok, törekések viszont arra az „egyensúlyzavarra” mutatnak rá, amely az adás és elfogadás kölcsönösségének megrendülése miatt következett be. A helyreállítás útján mindkét fél elköteleződésére egyformán szükség van, különben a kapcsolati egyensúly a megszerzett és a másinak odaitélt érdemek síkján sem állna vissza.

A MEGBOCSÁTÁS BIBLIAI ÉS KERESZTÉNY MEGKÖZELÍTÉSE

A megbocsátás, kiengesztelődés a keresztény teológia és etika egyik sarokpontja, amely ott áll a Názáreti Jézus küldetésének központjában, mint a személyéhez kötődő Evangélium lényege. A megváltás eseményének, történéseinek bibliai koncepciói között nagy hangsúlyt kap az Isten-ember kapcsolat helyreállítása, a bűnbocsánat gyógyító valósága.

Az Ószövetség nagyon érdekes szóképekkel fejezi ki Isten megbocsátásának természetét, amely mintául szolgál(hat) az emberek egymás közötti megbékéléséhez is: Isten elveszi, eltávolítja, befedi, fölemeli a bűnt; a háta mögé vagy a tenger mélyére veti az ember vétékét, és nem gondol rá többé.⁵ Mindezek alapján az az érzésünk tamadhat, mintha a bibliai emberek belső tudása, meggyőződése szerint a bűn, véték, mulasztás, hiba valamilyen „dologi”, materiális, „kézzelfogható” fogalom lenne, amelyet el lehet mozdítani és ki lehet iktatni.

A bibliai gondolkodásmódban az adás és az elfogadás egyensúlyának kibillenése a bűn fogalmához kapcsolódik, amelyet gyakran adóssággként, eladósodásként közelít meg a teológia. A megbocsátás, megbékélés, kiengesztelődés kapcsolati interakciója során lehetőség nyílik az adósság rendezésére, kiegyenlítőddhetnek az aszimmetrikus viszonyok.

Meggyőződésem, hogy a protestáns teológiában és az erre alapuló vallásgyakorlatban igencsak elnagyoltan foglalkozunk a bűn (adósság, károkozás, mulasztás) kapcsolati jellegével,

2 E. LÉVINAS: *Teljesség és végtelen*, Jelenkor, Pécs, 1999. ■ 3 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – R. B. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, Coincidencia Kft., Budapest, 2001, 26., 178–179. ■ 4 M. BUBER: *Én és Te*, Európa, Budapest, 1991, i. m. ■ 5 Lásd például a következő igehelyeket: 2Móz 34,6–7; Ézs 43,25; 64,8; Jer 3,12; 31,34; Zsolt 25,7; 32,2; 51,11; 79,8; 85,3; 103,9; Mik 3,4; 7,18.

azzal, hogy a vétkezés, bűnelkövetés, de az elengedés, megbocsátás és a jóvátétel is mindig konkrét, kontextuális történet.⁶

Ennek az is az oka, hogy a bűn teológiai fogalma meglehetősen összetett, és éppen ezért igehirdetéseinkben, lelkigondozói beszélgetéseinkben is gyakran zavarossá válik, egybecsúszik az eredendő bűn (létrómolttság) dogmatikai koncepciója az ember felelősségi körébe tartozó személyes bűn, vétek, mulasztás eseteivel.⁷ Az etikai konzekvenciák megfogalmazása sokszor fullad moralizáló kijelentésekbe.

A témával való mélyebb foglalkozás éppen ezért elengedhetetlenül fontos, és kellő „kontextuális” érzékenységet követel tőlünk, lelkészeinktől. Úgy gondolom, a megbocsátás folyamatjellegének tudatosításában és a megbocsátás kapcsolati etikai dimenziójának komolyan vételében teológusokként, lelkigondozókként még nagyon sok feladatunk van.

Mivel a megbocsátás, kiengesztelődés komplex, sokrétű folyamat, gyakran hosszú időt igénybe vevő történet, nagy hangsúly helyeződik a lelkész/lelkigondozó érzékenységre, tapintatára, érett spiritualitására a lelkigondozás folyamatában. Szükség van a többirányú elköteleződésére is, vagyis arra, hogy lélekben az elkövető és az elszenvető mellé egyaránt oda tudjon állni, és mindkettőjük kapcsolati kontextusát is figyelembe vegye.

A megbocsátás, kiengesztelődés, megbékélés folyamata a vertikális és a horizontális dimenzióban egyaránt a rend helyreállításáért, az adósság rendezéséért folytatott küzdelem. Kétoldalú (adott esetben többoldalú) erőfeszítés, amelyben a sértettnek és a vétek elkövetőjének is fontos szerepe van. Mindkét oldalon nagy terhek vannak: az elszenvető oldalán ott a történet fájó emléke, a harag, a gyűlölet meg a tehetetlenség érzése; az elkövető oldalán pedig a bűntudat, a lelkiismeret-furdalás vagy éppen annak elnyomása – a következők tehát kitörölhetetlenül jelen vannak.

Abban, hogy a megbocsátás komplex története során a súlypont a múlt bűneitől eltolódhasson a jövővel kapcsolatok kibontakozása felé, nagyon fontos szerepe van a jóvátétel lépésének, aktusának: vagyis a tettes részéről a megbánása nyomán következő igyekezetnek, a sérelmek, fájdalmak bizonyos fokú „kompenzációjának”. Ennek elősegítése egy protestáns lelkigondozó számára véleményem szerint eléggé komoly kihívást jelenthet, hiszen jóval árnyaltabb, érzékenyebb hozzáállást igényel a „sola gratia” alapvető teológiai tanításához.

TÖPRENGÉSEIM AZ EVANGÉLIKUS LITURGIA GYÓNÁSI KÉRDÉSEI KAPCSÁN

Egy gyakorlati teológiai (liturgikai) felvetéssel – mondhatnám így is: tépelődéssel – folytatom most gondolatmenetemet. A hagyományos evangélikus istentiszteleti liturgiában⁸

6 Lásd KISS J.: „Amint én is megkönyörültem rajtad”, in KISS J. – H. MEULIN-KORF – A. MELZER (szerk.): *Megmászható jogigény. Betekintés a kontextuális lelkigondozásba és segítségbe*, Exit, Kolozsvár, 2013, 101–114.

■ 7 Tovább nehezíti a kérdést, hogy a hétköznapi magyar nyelvben a bűn és a vétek kifejezést leggyakrabban egymás szinonimájaként használjuk, azonban nem csupán árnyalatnyi különbség van közöttük. A *bűn* komplex, általános, egzisztenciális fogalom, alapállás, habitus, beállítottság is, ellenben a *vétek* inkább a konkrét tett vagy mulasztás. Ebben az értelemben a bűn sokkal súlyosabb kategória a véteknél, amiért utóbbi lényegesen könnyebben bocsátható meg. ■ 8 *Evangélikus istentisztelet* (liturgikus könyv), Luther Kiadó, Budapest, 2007. Online-változat: <http://liturgia.lutheran.hu/evangelikus-istentisztelet-liturgikus-konyv>

az úrvacsoravételt megelőzi a nyilvános – közösségi – gyónás. Mielőtt sor kerül a feloldozás aktusára, a liturgia rendjében elhangzik öt gyónási kérdés, amelyre a gyülekezet tagjai fennhangon válaszolnak. Ezek sorrendben a következők:

1. Vallod-e magadat bűnösnek és ezért kárhozatra méltónak? (Válasz: Vallom.)
2. Bánod-e igazán bűneidet? (Válasz: Bánom.)
3. Megbocsátottál-e mindazoknak, akik vétkeztek ellened? (Válasz: Megbocsátottam.)
4. Igyekezel-e ezután Isten akarata szerint élni? (Válasz: Igyekezem.)
5. Hiszed-e, hogy Isten a Krisztusért megbocsát a megtérő bűnösnek? (Válasz: Hiszem.)

Ez az öt kérdés régóta foglalkoztat engem. Elsősorban is lelkipáterkénti identitásom érlelődése során vált szükségessé számomra, hogy komolyan reflektáljak ezekre a kérdésekre és a mögöttük meghúzódó teológiai koncepciókra.

Első észrevételem a kérdések sorrendjével kapcsolatos. Ez a meghatározott sorrend önkéntelenül is arra enged következtetni, mintha Isten megbocsátásának az én megbocsátásom lenne a feltétele, és őt csak megbocsátó viselkedéssel tudom kiengesztelni. Itt, a liturgia menetében természetesen nincs szó konkrétan az adás és elfogadás egyensúlyáról, amely az „igazi kapcsolatban létezés” alapvető jellemzője. Ám annak tudatosítása bizonyára fontos lenne a laikusok számára, hogy Isten megbocsátása nem áll függő viszonyban az emberével, hanem a megbocsátás sokkal inkább mindkét fél szabad döntése, elhatározása. E kérdések félreértésre okot adó megfogalmazására a gyónással és úrvacsorával kapcsolatos több lelkipásteri beszélgetésemben is jött reflexió.

Menjünk azonban tovább. Az első kérdés számomra komoly teológiai problémát jelentő dogmatikai alapállása – „Vallod-e magadat bűnösnek és ezért kárhozatra méltónak?” – a Krisztusban kapott megváltás bűnközpontú megközelítését, értelmezését mutatja. Eszerint az ember „alapkondíciója” nem az istenképűsége, hanem eredendő bűnössége. Ezért elveszettségét, kárhozatát csak a bűntől való megszabadulása révén kerülheti el. Bizonyára nem én vagyok az egyedüli, aki magamban már egy ideje – jobb híján – ezt a választ mormolom erre a kérdésre: nem, nem tudom ezt elfogadni.

A kérdés részletes tárgyalására itt most nincs lehetőségünk, témánk szempontjából e helyen inkább a harmadik, negyedik és ötödik kérdésre szeretnék fókuszálni. Mindenekelőtt elgondolkozhatunk azon, hogy milyen kevés hangsúly kerül a gyónás rítusában a jóvátétel gyakorlásának lehetőségére, a személyes hozzáállásban bekövetkező változás támogatására. A megbocsátás folyamatának ezt a fontos mozzanatát – az emberi oldalról megvalósuló tudatosítás és felelősségvállalás lépését – a harmadik és negyedik gyónási kérdésben mindössze ennyivel intezzük el: „Megbocsátottál-e mindazoknak, akik vétkeztek ellened?” „Igyekezel-e ezután Isten akarata szerint élni?”

A harmadik, számomra eléggé kényszerítő erejű kérdés, úgy vélem, inkább a morális kötelesség gondolata felé vezetheti a hívők többségét. És ami még súlyosabb, az úrvacsorában való részesedés jogi feltételének tekinti megbocsátásunk aktusát – mintha egyetlen igennel egyszerre helyre lehetne tenni ezt a nagy kérdéskört. Sokkal adekvátabb válasznak érezném itt az „igyekezem” vagy az „elkezdem”/„folytatom” (azon vagyok) kijelentését, amely szembesít személyes felelősségemmel, de nem ró elviselhetetlen terhet rám, a gyónás rítusában részt vevőre: hiszen honnan is tudnám bizonyosan, egészen pontosan, hogy tényleg mindenkinek megbocsátottam-e?

Olyan érzésem van ezzel a kérdéssel és a rá adandó válasszal kapcsolatban, mintha az isteni megbocsátás „egyszerűsített modellje” (Isten kegyelmes, és ezért megbocsát) egy az egyben rám, a gyónást végzőre vetülne rá, és azt akarná tudatosítani bennem, hogy csak az én részemről van itt elintéznivaló, vagyis megbocsátanivaló. Az ellenem vétő felé olyan irgalmasan kell fordulnom, amint azt Isten – a Nagy Megbocsátó – teszi velem kapcsolatban. De hol és milyen pozícióban van itt az elkövető, a vétkes fél? Róla miért nem esik szó?

A negyedik gyónási kérdés – „Igyekez-e ezután Isten akarata szerint élni?” – a megbocsátásom kinyilvánítása után következik. Itt persze mondhatnánk: „Igen, most rajtam a sor. Bűnbocsánatban részesülök, hálából megpróbálok én is jó lenni.” Az adás és viszonzás dinamikája itt végre kitapinthatóvá válik. Ugyanakkor a kérdés egyértelműen rám irányul. Megint kimarad ebből a megközelítésből a másik oldal: az ellenem vétő, velem szemben adós ember. Hogyan lehetek rá mégis tekintettel?

Amit Böszörményi-Nagy Iván az adás és elfogadás mérlegével kapcsolatban állít, most így fordítom le magamnak a gyónási kérdések kapcsán: A megbocsátó fél, Isten ad: ez az „adása” személyes érdemévé – vagyis hatalmává! – válik. Ez a hatalom – amelyet a teológia Isten szuverenitásához köt – azonban bennem, az emberben, az irgalomra szorulóan ambivalens hatást válthat ki. Egészen kicsivé tesz/tehet, és így kivon a kölcsönösség világából. Ha egészen sarkosan akarom megfogalmazni: Isten irgalmassága elnyomhat engem ahelyett, hogy fölemelne és motivációt adna.

Ugyanígy ember és ember viszonyában, horizontálisan a megbocsátó fél egyoldalú „adása” az elkövetőtől megvonja az adás (jóvátétel, viszonzás) lehetőségét, aki így kiszolgáltatódik a megbocsátó fél hatalmának, és még inkább annak adósává válik. Amikor én kerülök a megbocsátó szerepébe, etikai képzelőerőm használata arra indíthat, hogy próbáljam beleélni magam a másik ember helyzetébe is – még ha sokszor belső ellenállást érzek is erre az empatikus közeledéssel kapcsolatban. Mégis: ez a megbékélés útja.

Talán ennyi megjegyzés elég is lenne annak „illusztrációjaként”, hogy liturgiánk nyelvezete és a mögötte meghúzódó teológiai koncepció mennyire nehezen hangolható össze a kapcsolati etika látásmódjával. És mégis mennyire rászorul(na) erre az összehangolásra! Azonban lássuk még az utolsó kérdést.

A sorban – mintegy záróakkordként – következik egy hitvallásra vonatkozó kérdés: „Hiszed-e, hogy Isten Krisztusért megbocsát a megtérő bűnösnek?” Megvallom, mostanában már nem nyugtat meg engem annyira ez a kérdés, és a rá adandó ünnepélyes „igen” válasz.

Ahogy röviden már érintettem, a megbocsátás dogmatikai megközelítésében túlnyomórészt – ahogyan e gyónási kérdés hátterében is – az engesztelő váltságshalál gondolata húzódik meg. Ebben a teológiai „rendszerben” vagy értelmezési képletben az isteni kegyelem független, sőt „érinthetetlen” az emberi adósságrendezés szándékától. A jóvátétel egyedül Krisztus végezte el, nekünk, bűnös embereknek itt nincs semmi dolgunk. A megváltás lényegében tőlünk függetlenül megy végbe.

Ennek fényében az adósságrendezést célzó minden őszinte igyekezetet csupán cselekedetként értelmezhetünk, ami így, a protestáns szemlélet nyomán az érdemszerzés „tiltott gyümölcsével” kínál meg minket.

Isten szuverén, egyoldalú megbocsátása, amelyet a „kegyelemből hit által” protestáns elve erősen hangsúlyoz, nagyon leszűkíti az ember számára a „megbocsátottságából” fakadó

adás, viszonzás mozgásterét, lehetőségét Isten felé. Így viszont hamar felborulhat az Isten-ember (Én-Te) kölcsönösségen alapuló kapcsolat.

Persze tudom, hogy a hitből fakadó (jó) cselekedetek „kategóriájába” beleérthetjük az Isten felé kifejezett hálaadást, a hit ragaszkodását, vagy éppen a másik ember felé megnyilvánuló szeretetteljes attitűdöt, ahogyan ezt *Luther* és *Kálvin* is hangsúlyozta. Számomra azonban mégis eléggé zavarossá teszi a teológiai összképet, hogy míg az egyik oldalon az Isten és ember közötti kölcsönösség, közösségi kapcsolat hangsúlyozásával találkozom, a másik oldalon Isten és ember inkább két különálló „világ”, ahol egyrészt Isten megbocsátása, „adása” kizárólag egyirányú, másrészt az ember mégis azzal szembesül, hogy mit vár el tőle Isten: hitet, hitből fakadó cselekedeteket, engedelmességet, bocsánatkérést.

A bocsánatkéréssel persze – ahogyan azt tapasztaljuk is – még nincs elintézve minden. Az a meglátásom – és most nagyon kritikus leszek –, hogy gyónási liturgiánk leginkább egy Isten felé elhangzó, szóbeli bocsánatkérésre hívja a rítus résztvevőit, mivel valójában a negyedik dimenzió, a kapcsolati etika körén kívül marad. Ezzel a történéssé sajnos csupán a felszínen mozog, a dolgok gyökerénél ritkán idéz elő valódi változást.

DORKA ESETE – A CSALÁDON BELÜLI BÁNTALMAZÁS „ADÓSSÁGRENDEZÉSE”

Dorka huszonhét éves, keresztény lány, aki azért keresett meg, mert úgy érzi, nem kaphat bűnbocsánatot Istentől. Egy ideje nagyon nyomasztja a bűntudata az anyjával kapcsolatban, akivel évek óta rossz a viszonya, már alig beszélnek egymással. *Dorka* öt testvérével együtt nőtt föl vidéken. Apja évekkal ezelőtt meghalt már, de nem kötődtek nagyon egymáshoz, mivel apja komoly alkoholproblémákkal küzdött.

Dorka tizenegy-tizenkét éves volt, amikor legidősebb bátyja, aki nála hat évvel idősebb, többször bántalmazta, titokban meg is erőszakolta. Erről *Dorkának* tilos volt beszélnie. A nagy testvér gyakran megfélemlítette, megszegényítette és megalázta a többi testvére előtt. Csak akkor lett vége mindennek, amikor a bátyja tizenkilenc évesen elköltözött otthonról.

Dorka hosszú évekip hurcolta magával ennek az időszaknak a nyomasztó emlékét, amíg aztán végül fölkeresett egy pszichológust. A beszélgetések során lassan kiderült, hogy *Dorka* szerint az anyja egészen biztosan tudhatott a családon belüli erőszakról, arról, hogy őt a bátyja molesztálja, de nem avatkozott közbe, nem védte meg, nem állt ki mellette, holott kötelessége lett volna. *Dorka* szerint, bár jóval ritkábban, de a nála másfél évvel fiatalabb húga is átélt hasonló élményeket a bátyjukkal, de erről a két lánytestvér mindaddig nem beszélt egymással.

Dorka most ott tart, hogy beismerte: jobban haragszik az anyjára a cserbenhagyás miatt, mint a bátyjára, aki elkövette a bűnt. A bátyjával kapcsolatban valami furcsa, ködös, fájdalmas érzés van benne, de ez nem gyűlölet. Az anyját viszont ki nem állhatja, nem tud neki megbocsátani. Emiatt aztán bűntudat gyötri. *Dorka* rendszeresen jár templomba, de sosem vesz úrvacsorát, mert „nem méltó rá”, hiszen nem tud „mindenkinek” megbocsátani.

Elkezdtünk *Dorkával* a bűn és a bűntudat kérdéséről beszélgetni; arról, hogy mennyire összezavarodik számunkra ez a két, egymástól gyökeresen különböző jelenség.⁹ A bűntudat

9 M. BUBER: *Schuld und Schuldgefühle*, Lambert Schneider, Heidelberg, 1958.

védekező mechanizmusom egyik eleme, és hozzám kötődik. Ez az én érzésem, itt rólam van szó, én várok támogatást miatta másoktól, a Másiktól. A büntudatom eltorzítja bennem az elkövetett vétek (akár a velem szemben elkövetett vétek!) valódi nagyságát, mivel nem a valódi bűnre, hanem csak a bűn érzésére fókuszálok. Nagy kísértés, hogy a bűnnel való viszonyunkat inkább a büntudatban éljük meg.

Dorkával őszintén beszélgettünk a gyónási liturgia kérdéseinek teológiai problémáiról is. Úgy éreztem, kicsit megkönnyebbült, mert megértette, hogy Isten nem teszi bocsánatának feltételévé az emberek közötti megbocsátást. Sőt inkább felszabadít arra, hogy felelőséggel keressük a megbocsátás útjait egymás felé. Dorka számára fontos felismerés volt, hogy Isten és az istenképünk nem ugyanaz.

Arról is kérdeztem, lát-e esélyt most arra, hogy rendezze kapcsolatát a bátyjával a múltban elszenvedett sérelmek után, de erre még nem tudott igazán mit mondani. Ezért inkább arról beszélgettünk, hogy édesanyja szerinte mivel tehetné jóvá a vele szemben elkövetett súlyos mulasztást és vétet. Amikor megbeszéltük a genogramját („családfáját”), kiderült, hogy anyja egy olyan családban nőtt fel, ahol senki nem beszélt igazán az érzelmeiről, a konfliktusokat nem lehetett nyíltan felvállalni és megoldani. Ez a kapcsolati etika szintjén a megbízhatóság és igazságosság kérdését vetette fel. Dorka úgy látta, hogy ez a minta él tovább az ő családjukban is.

Az édesanyjával való kapcsolat rendezése nehéz folyamat lesz Dorka számára. Mindenesetre most ott tart, hogy szeretné megérteni az anyját, ugyanakkor szeretné megérteni a saját indulatait is vele szemben. A beszélgetésünkben kifejezte az anyjával szemben támasztott jogos igényét, ugyanakkor belátta, hogy az anyjának is van jogos igénye: most talán legfőképpen az, hogy esélyt kapjon kapcsolatuk rendezésére, mivel minden bizonnyal neki is nagyon fájhat ez a törés. Ekkor lesz lehetősége az anyjának a jóvátételre is, amely az adás és elfogadás egyensúlyához elengedhetetlenül fontos, és kettőjük jövőbeli kapcsolatát alapvetően meghatározhatja.

A REND HELYREÁLL(HAT)

„A Biblia ismeri az emberi lét árnyoldalát, és azt az erőszakkal, a gonosszággal köti össze, de az embernek ezt az oldalát is kapcsolatba állítja Istennel”¹⁰ A bibliai hagyomány tud a jóvátétel fontosságáról, és ennek gyakorlását szorgalmazza is. A jóvátétel etikai követelménye a Tórában Izrael közösségi jóllétének biztosítója. JHWH, az igazságosság és irgalom Istene örökdió az általa megteremtett rend (*Cedakah*) fennmaradása fölött. Ha ez a rend az emberi bűn, vétek, mulasztás miatt felborul vagy megsérül, lépéseket kell tenni a helyreállítása érdekében.¹¹

Mózes 3. könyve az áldozatkatalógusban (1–5) kitér a jóvátételi áldozatra is, amelyet a meggondolatlanságból, tudatlanul, nem szándékosan elkövetett vétek után kell bemutatni. Ugyanakkor ha felebarátját megkárosítja valaki, „eltagadja honfitársának a rábizott vagy kezébe adott, vagy attól elrabolt holmiját, vagy zsarolja honfitársát, vagy ha elvesztett

10 H. WEIS: *Lelkigondozás, szupervízió, pasztorálpszichológia*, Exit, Kolozsvár, 2011, 32. ■ 11 KISS J.: „Amint én is megkönnyültem rajtad”, i. m. 103 kk.

holmit talált, és eltagadja azt, sőt hamisan esküszik [...] mivel vétkezett és adóssá lett, térítse meg a rablott holmit, amit elrabolt, vagy a zsarolt összeget, amit kizsarolt, vagy a rábízottat, amit rábíztak, vagy az elveszett holmit, amit talált, vagy amire nézve hamisan esküdött, mindazt fizesse meg teljes értéke szerint, de tegye hozzá az ötödreszét, és adja oda annak, akit megillet a jóvátételi áldozat napján” (5,20–24).

A felebarát elleni vétség nem váltható ki és nem helyettesíthető egy JHWH-nak bemutatott rituális cselekménnyel. Mindkettőnek együtt kell teljesülnie: így lehetnek eszközök a megsértett rend helyreállításában. Erre vonatkozik, és a konfliktushelyzet megoldását segíti elő a Tóra szigorú szabályozása.¹² Ugyanakkor az Ószövetség bűnbánati zsoltárai is (például 6; 32; 38; 51; 130) liturgiai eszközök, spirituális útmutatók a vétek elismerésének és a jóvátétel gyakorlásának folyamatában.

Jézus a hegyi beszédben fölöttébb érdekes kijelentést tesz: „Ha tehát áldozati ajándékodat az oltárhoz viszed, és ott jut eszedbe, hogy atyádfiának valami panasa van ellened, hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj el, békülj ki előbb atyádfiával, és csak azután térj vissza, s vidd fel ajándékodat” (Mt 5,23–24). Nem lehet nem észrevenni a jézusi iróniát ebben a szövegben.

A Názáreti korában egy bérből-fizetésből élőnek (napszámosnak, zsellérnek) és családjának az évi egyszeri, kötelező jeruzsálemi zarándoklat teljes költsége nagyjából másfél-kéthavi munkabérbe került. A megfelelő áldozati állatok beszerzése talán a legnagyobb tételt jelentette ebben az összegben, mert a templomi „áldozatbiznisz” igencsak drága dolog volt. Éppen ezért amikor Jézus „hazaküldi” honfitársát a felebaráttal megbékélni, akinek valami panasa van rá, vagy peres ügye van vele, tulajdonképpen a kapcsolati etika megközelítése szerint jár el.

A kiengesztelődés két ember között nem a kultusz cselekményében, az áldozat bemutatásával történik meg. Azt gondolom, Jézus arra mutat rá, hogy a jeruzsálemi templom valójában ott van a kertünk végében, ahol a felebaráttal – a szomszédokkal, a haragosunkkal, a panaszosunkkal – kibékülünk. Őt, a felebarátot kiengesztelni egyet jelent az Istennek bemutatott áldozattal. Ha jóváteszem a vétkeket, a mulasztásomat ott helyben, ez teljesen egyenértékű egy költséges jeruzsálemi zarándoklattal. Így már nincs arra szükségem, hogy visszatérjek a templomba – felesleges anyagi kiadás is lenne –, hiszen valójában már ott vagyok.

A vétek konkrét tett: adósság a Másikkal szemben. A vétkeket, adósságom reális nagyságát a másik emberen, az ő szenvedésén, megtörtségén tudom lemérni, aki ellen vétettem: rá van szükségem, hogy szembesüljek az okozott adósság valódi mértékével. Ugyanígy a velem szemben elkövetett vétek és mulasztás esetén a vétkeket az én sebesültségem szembeállíthatja az általa okozott törés nagyságával. A relacionális etikai megközelítés értelmében a tettes és az áldozat párbeszédben állnak egymással, és együtt is állnak meg majd Isten színe előtt.

Az áldozat a tettes bűnbánata, belátása nélkül nehezen tud kimozdulni az elszenvető, károsult pozíciójából. Ugyanakkor az elkövető az áldozat segítségével nehezen kap motivációt a jóvátétel cselekvésére: ez az emberi kapcsolatok dinamikájának és a felelősségek

12 W. BRUEGGEMANN: *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*, Exit, Kolozsvár, 2012, 806.

egymásra irányulásának különös titka. A megbocsátás ugyanakkor végső soron nem valami olyasmi, amit mi teszünk, hanem amit közösen fedezünk föl.

A rend helyreállítása a vétkek tárgyalanná tételét, megszűnését, kiiktatását is magában foglalja. Ezt a megbocsátás kifejezésével a megbocsátó fél egyedül nem érheti el. Ha a sértett egy egyoldalú megbocsátó gesztussal intézné el a konfliktust, ezzel még inkább eladó-sítaná a vétkes felet, és így ezzel maga is vétkessé válna. És még az sem biztos, hogy a megbocsátó gesztus valódi, belső megbékélést hozna számára. Kizárólag a vétkes fél fáradozása az, amely lehetővé teszi, hogy a vétkek, az adósság ne terhelje tovább a kapcsolatot. Ezt az esélyt neki pedig egyedül a sértett fél adhatja meg. Ez az áldozat méltósága.

Mire van tehát szükség? A megbocsátás készsége felülről jövő ajándék: nem magától értetődő, hogy a sértett, aki áldozattá lett, önmagától empátiát érezzen, megértést tanúsítson a tettes iránt, és lehetőséget adjon számára a jóvátételre. Nem magától értetődő ugyanakkor az sem, hogy a tettes belássa vétkét vagy mulasztását, és kész legyen a jóvátételre. A megbocsátás folyamatának elindulása, végbemenése a kegyelem körébe tartozik. A kegyelem körében pedig együtt van Isten igazsága és irgalmassága.

Ami minket, embereket érint az igazság és irgalmasság körében élve, az annak tudatosítása, hogy az ember mindig több, mint a bűne. Határtalanul több, mint amit elkövetett vagy amit elmulasztott. Ami engem érint teljesen, és egész lényemet megszólítja, az egy nagy felkiáltójel: nem feledkezhetem meg a másik ember arcáról.

Dorka meg a húga, a bátyja és az anyja mind ott állnak az igazság és irgalmasság körében. Az arcuk most felém fordul. Tudom – felelek. Felelős vagyok.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

- E. H. FRIEDMAN: *Nemzedékről nemzedékre*, Exit, Kolozsvár, 2008.
- CH. GESTRICH: *Die Wiederkehr des Glanzes in der Welt. Die christliche Lehre von der Sünde und ihrer Vergebung in gegenwärtiger Verantwortung*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1989.
- HORVÁTH-SZABÓ K. (szerk.): *Valláspszichológiai tanulmányok*, Akadémiai, Budapest, 2003.
- JELENITS I. – TOMCSÁNYI T. (szerk.): *Tanulmányok a vallás és lélektan területeiről*, Semmelweis Egyetem TF – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest, 2003.
- H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik, akivel nem számoltak*, Exit, Kolozsvár, 2009.
- M. MICHIENSEN – W. VAN MULLINGEN – L. HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítsérről*, Exit, Kolozsvár, 2010.
- NÉMETH D.: *Pasztorálanthropológia I.*, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2012.
- SZÉKELY I.: *Pszichoterápia és vallás – újraközeledés*, Animula, Budapest, 2006.

A szerző evangélikus lelkész, lelkigondozó, teológus, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Öszösvetségi Tanszékének vezetője.

Gyöngyi Varga: Justice and mercy. „Debt settlement” in a contextual perspective.

According to Iván Böszörményi-Nagy – the father of contextual therapy – human life is a texture of different relationships. All of us are longing for the dynamical balance of giving and receiving: this is the basis of a happy and satisfied life. In our relationships we often face the question of justice and mercy. In the Christian theological thinking these two words are often confrontative. How can we reconcile God's truthfulness and mercy? Can God be merciful and just at the same time? How about us? What do we think about forgiveness as the act of mercy? And where is the place of retrieval in this spiritual process? In this essay we try to find answers for these questions.

Keywords: *relational ethics, sin, forgiveness, mercy, confession, reconciliation.*

